

"Het affect, ook de spectaculairste uitbarstingen ervan, worden in een analyse binnen het woord gevoerd en daar zoveel mogelijk gehouden. Ze worden niet op zich gezocht en zeker niet geprovoceerd. Het gaat er om een 'afreageren' binnen het woord, wat bijna hetzelfde is, zal Freud zeggen, want het woord, het spreken constitueert 'de adequate reflex'." Het verschil tussen de psychoanalyse en andere psychologische hulpverlening bestaat erin dat de analyticus doorheen zijn vorming — waarin de eigen analyse het koninginnestuk is — zijn eigen subjectieve waarheid heeft ontmoet; terwijl de andere psy door hun niet erkende subjectieve positie worden gedreven om de miserie van anderen te lijf te gaan. Dit maakt de ethiek van de psychoanalyse radicaal anders. Julien Quackelbeen heeft dit ervaren in een jarenlange confrontatie met de kliniek en wil daarom hulde brengen aan Jacques Lacan. Wie durft opstuiven bij deze wervelwind van woorden over het onbewuste, zal beslist de vruchten oogsten van de storm die hij in het weten doet oplaaien.

Josée ROYMANS

WAT NIET LIEGT...

P.J.G. Mettrop (red.), *Aspecten van Angst*, Meppel, Boom & Deurne Denis, 1992, 111 blz., 570 Bfr., ISBN 90 5352 021 X

Deze bundel opstellen over angst kreeg de ondertitel 'psychoanalytische visies' mee. De lezer mag zijn verwachtingen dus terdege richten en de lat hoog leggen. De inleiding brengt een inhoudelijk overzicht en enkele korte algemene beschouwingen waarbij de lezer verneemt dat het boek grotendeels de neerslag is van een symposium over hetzelfde onderwerp.

Uit de algemene beschouwingen wil ik er twee vooraf aanhalen om nadrukkelijk op hun pertinentie te wijzen. Mettrop, de inleider en redacteur van het boek, wijst er op dat angst pas door de psychoanalyse onder de aandacht is gekomen en dat het *angstobject* (eigen cursivering) daardoor in ere is hersteld (blz. 9). Dit doet onmiddellijk denken aan andere uitspraken, zoals die van Lacan, dat angst nooit zonder object is. Voorheen werd zoiets met verwondering vernomen, want het werd volledig in tegenspraak met de klassieke psychiatrische stellingen geacht. Objecten hoorden bij vrees, angst was vrees zonder object, zo luidde het, mijns inziens in een poging een subjectief beleven te koppelen aan een 'normaal' en eenieder 'bekend' beleven en het zo 'aanschouwelijk' te maken voor het onderricht. Nu wordt de hoger vermelde uitspraak omtrent het angstobject door de kliniek bevestigd, althans voor wie het geduld opbrengt in het discours van de patiënt dit object te gaan zoeken, het te omcirkelen, aan te haken in de wetenschap dat men er slechts de omtrek van zal kunnen raden zonder het ooit echt te vatten — men denke aan het aangrijpende hoofdpersonage in de film *Profumo di Donne*: een blinde in het land der geuren, zo is de mens wat zijn objecten betreft een lamme in het land der vormverhalen.

In het discours is het dus te zoeken, want waar anders kan men een dergelijk object bevroeden? Dit is meteen iets waarmee de oude paradox op zijn waarde kan getoetst worden.

Het tweede punt dat ik vooraf wil aanhalen, is de uitspraak: "zoals gezegd is angst een *affect*" (blz. 10) (eigen cursivering). Daar zou ik Lacans gevlugelde woord willen aan toevoegen 'het enige affect dat niet liegt'. Inderdaad, angst liegt er niet om en laat zich evenmin zomaar omzeilen, wegcijferen, ook al laat hij zich in de kronkelwegen van verlangen en genot wel eens omzwachtelen. Het verhaal, het discours gaat zijn gang.

Deze, mijn positieve bejegening van het gerecenseerde boek wil ik nog uitbreiden met de mededeling dat uit literatuur — ook uit de artistieke literatuur, zoals het voorbeeld van Kafka's hongerkunstenaar — en eigen praxis 'sprekende' klinische vignetten worden aangedragen, die soms alleen illustratief of zelfs evocatief worden gebruikt (cf. blz. 83 bij voorbeeld). Dit mag geen verwijt zijn, en het is het ook niet, alleen situeert het dit boek op het niveau waarop het zich aankondigt en waarvan het zich ook niet losmaakt, met name dat van een bundel onderhoudende lezingen.

Daarom is het ook met spijt dat de lezer moet vaststellen dat theoretische inzichten wel mooi in de tekst zijn ingebed, maar vaker dan zou mogen uit de losse pols zijn aangewend. Zo luidt het bij voorbeeld op blz. 69 dat het geweten één van de systemen is die het psychisch functioneren reguleren. En dit terwijl Freud herhaaldelijk benadrukte dat het 'Über-Ich' niet geheel met de gewetensfunctie van onze dagdagelijkse moraal kon worden vereenzelvigd. Ook dát is één van de inzichten die door Lacan (nog maar eens?) uit Freuds werk geactualiseerd zijn, dit wil zeggen dat zij onder de aandacht zijn gebracht waaruit zij ten onrechte waren weggeleden. Vervolgens komt het dan wel ietwat vreemd over dat de hoger geciteerde Metrop zich van blz. 84 af in een systeemtheoretische beschouwing stort, die hij helemaal niet als zodanig aankondigt. Psychoanalyse?

Misschien is dat er wel de oorzaak van dat hij, zonder enige twijfel met de beste bedoelingen, een voorbeeld wil aanvoeren van angst voor verandering, waarbij de miskenning van de aliënering (ach, Lacan, alweer!) als constituerend moment voor de subjectwording patent is. Ik vat samen, hij schreef zijn bijdrage op het ogenblik dat de Berlijnse muur viel en uit zijn pen vloeien volgende zinsneden: "(...) ineens bleek de gevreesde vijand een uitgemergelde bondgenoot. De reactie hierop is verbazing, sprakeloosheid, maar ook hulpeloosheid". (blz. 85) Metrop miskent daarmee dat zoiets maar mogelijk is wanneer men voordien sprakeloos onderworpen is geweest aan het vijandbeeld dat voordien vanzelfsprekend was. Zin voor nuance is des levens beweeglijkheid voor de mens, het is de kracht die toelaat in een cultuur te groeien; het is ook de kracht die een cultuur toelaat te groeien. Nochtans is het klinisch vignet waarmee hij zijn stuk opent op dat vlak heel sprekend en gebruikt hij het ook in die zin, zij het om systeemtheoretische beschouwingen te introduceren.

Tot besluit nog één citaat, eentje, om het gevaar van het bundelen van los gehouden, eventueel zelfs bevolgen lezingen te onderstrepen. Op dezelfde bladzijde heeft Metrop het over de ontdekking van de overdracht als scharniermoment (de term is van mij) en hij zegt daarover: "Het zal begrijpelijk zijn dat de volgelingen van Freud deze geniale erfenis desnoods met conformisme beheren." Welnu, daar ben ik het ten enenmale niet mee eens.

Conformisme is de dood van de psychoanalyse : het is miskende aliënatie. En of men daar nu zedig 'desnoods' over drapeert of niet, het is niet onze taak dit te 'begrijpen'.

Hubert VAN HOORDE

MODEL, MODELLER, MODELST...

C.H.C.J. van Nijnatten (red.), *Psychodynamische ontwikkelingsmodellen*, Meppel, Boom & Deurne, Denis, 1992, 198 blz., 650 Bfr., ISBN 90 6009 246 5

Onder redactie van Van Nijnatten en met Duindam, Goudena, Ingleby en Panhuysen als mede-auteurs verscheen een hartverwarmende bijdrage tot een debat dat de jongste tijden volgens delicate scheidingsgrenzen aan het verzanden is, doodgezwegen wordt of elders aan het verheviggen is. Voor alle duidelijkheid wordt de toon nog eens gezet in de eerste zin van hoofdstuk zeven van dit werk, waarin Ingleby en Goudena onder de hoofding 'Raakvlakken en spanningen tussen psychoanalyse en ontwikkelingspsychologie' ons het volgende voorhouden : "Voor een psychologiestudent in het laatste decennium van de twintigste eeuw, zeker een Nederlandse, moet het moeilijk zijn aan de indruk te ontkomen dat de psychoanalyse een afgesloten hoofdstuk is in de geschiedenis van de ontwikkelingspsychologie. Weliswaar wordt de psychoanalyse in de meeste handboeken als één van de 'klassieke' theoretische stromingen (naast het behaviorisme en de cognitieve ontwikkelings-theorie) genoemd, maar dit lijkt meer voort te komen uit angst niet volledig te zijn dan uit intrinsieke belangstelling." (blz. 166)

Psychoanalyse en ontwikkelingspsychologie ? In de titel van het boek luidt het eerder 'psychodynamische ontwikkelingsmodellen'. Ik heb er elders al op gewezen dat men in psychiatrische zowel als in psychologische kringen wel vaker de term 'psychodynamisch' gebruikt als een soort eufemisme voor 'psychoanalytisch', en dit om twee voor de hand liggende motieven die elkaar nauw raken : enerzijds is men er van overtuigd dat de psychoanalyse als theoretisch corpus — vaak omdat men haar slechts uit lukrake excerpta kent — een sterk te vereenvoudigen postulaat is omtrent het (menselijk ! in wezen een pleonasme) psychisch functioneren, anderzijds wil men niet de indruk wekken zich in dogmatische, laat staan misschien wel onwetenschappelijke stellingen op te sluiten en wil men de zeer 'salonfähige' indruk van een breed eclecticisme alle eer aandoen. Vandaar. Maar goed, dit is een randbemerking die ik hier aanbreng omdat voorliggend boek er radicaal en moedig tegen ingaat. Niets dan lof dus voor deze onderneming.

Waarom noem ik dit boek een moedige onderneming ? Omdat de auteurs tegen een sterke stroom op roeien : ofwel wordt de psychoanalyse als theorie volledig miskend, ofwel wordt ze er zijdelings even bijgehaald en schiet er alleen een urne met as over die men vol piëteit op de schoorsteenmantel plaatst uit vrees dat iemand een opmerking zou maken mocht men ze onverhoeds toch hebben weggegooid. De wijze waarop in de opeenvolgende